

A Study of Efficiency of Allama Tabatabaei's Theory of "Mentaly Posited Truths" in Analysis of COVID-19 Crisis

Mikaeil Jamlpour

Assistant Professor. Payame Noor University, Iran.

jamalpou@pnu.ac.ir

Abstract

What is discussed in this article is neither the Coronavirus itself nor philosophy, however, all the issues refer to the question of whether philosophy can find a solution to this unfortunate event? This research has been compiled using the library method and wants to prove that, in addition to the solutions presented in traditional texts of Islamic philosophy to solve the problem of evil, we can analyze the Coronavirus problem by relying on the theory of credit perception was first put forward by Allameh Tabatabai (ATCP). ACTP is an interactive epistemological realism based on the epistemology, according to which our cognition is refined and evolved in the face of external reality. For example, it can be utilized to revolutionize the humanities and explain important categories such as culture, ethics, life, and civilization. The findings of this article are as follows:

- 1- Philosophy and some of its topics in relation to Corona are not two separate categories and there is a connection between them.
- 2- The relationship between philosophy and corona is neither a therapeutic relationship nor a sedative one, but this can be called explanatory.
- 3- Based on the ATCP, by creating appropriate concepts and literature, it is possible to achieve a wise approach to this virus or any other similar phenomenon.
- 4- ATCP also helps people to adopt a new lifestyle and find a way to the satisfactory continuation of life.

Keywords: Coronavirus, Constructional Perceptions, Allameh Tabatabai, Life, necessity, Human.

Introduction

After the emergence of COVID-19, all world people from different social classes and scientific fields have become involved and influenced with/by this newly-emerged phenomenon; but meanwhile, some professions and skills are directly present on the scene of the battle with Corona Virus, e.g. people who are active in the domain of medical sciences, economy, major national management and etc.

The problem that has given rise to the present essay is whether philosophical science has any special project or solution for the present situation? Can philosophers acquire the required authority a la doctors for entering this domain and untying a knot and opening an aperture of hope before man during COVID-19 pandemic? Or philosophy is the science of the time of peace and crisis and its marginal problems have nothing to do with the wisdom?

Allama Seyyed Mohammad Hossein Tabatabaei's theory of "Mentally Posited Perceptions" was presented almost 90 years ago in independent and general writings and essays (Tabatabaei, 1988, p. 156; 1996, p. 233; 2008, p. 258). The author believes that the latter new idea in Islamic philosophy can help us to deal with the problem of Corona Virus both in the domain of theory and practice and it can be used in the context of everyday life.

On Philosophy's Possibility of Speaking of COVID-19

1- Given the fact that the task of philosophical science is discussion of the general states of existence and philosophical secondary intelligibles, e.g. cause and effect, temporality and atemporality, necessity and contingency and etc., some would argue that discussion of existence or attributes and effects of a determinate affair called Corona lies outside the domain of philosophy and engaging philosophy with this type of discussions is indeed misleading and reduces this superior science into a lower level, i.e. empirical and concrete sciences.

2- But some others give positive answer to this question and believe that every being can be studied from different perspectives and philosophy can study beings and their related affairs including Corona Virus; just like the other sciences such as medicine, biology and others that analyze COVID-19 from their own specific point of view. Thus, discussion of evils is followed in different discussions of theology in specific sense in Islamic philosophy, e.g. Farabi in *Risalah Al Taliqaat* (Farabi, 2008, pp. 180-181), Sohrewardi in discussion of Divine Providence in *Kitab Al Mutarihat* (Sohrewardi, 2006, p. 403), Ibn Sina in *Shifa's Theology* (Ibn

Sina, 1983, p. 431) and Isharaat va Tanbihaat (Ibn Sina, 1996, p. 407) and Mulla Sadra in second volume of Asfar (Mulla Sadra, 1990, vol. 7, p. 78).

3- Another group has chosen a third stance (philosophical patience) between the possibility or impossibility of philosophical discussion of COVID-19 to the effect that philosophical discussion of this virus though has no essential ban requires to be developed only after the end of this pandemic. Since Corona Virus crisis has not come to its end yet, then philosophy needs to be patient so that it reveals the end of its existence and uncovers its beginning an end and it is only then that one can speak of it from a philosophical perspective.

Mentally Posited Truths and Corona Virus (COVID-19):

The present essay includes two distinguished debates: 1- Mentally Posited Truths, 2- Corona (COVID-19).

Now, the important question is that how do these seemingly separate issues become connected to each other?

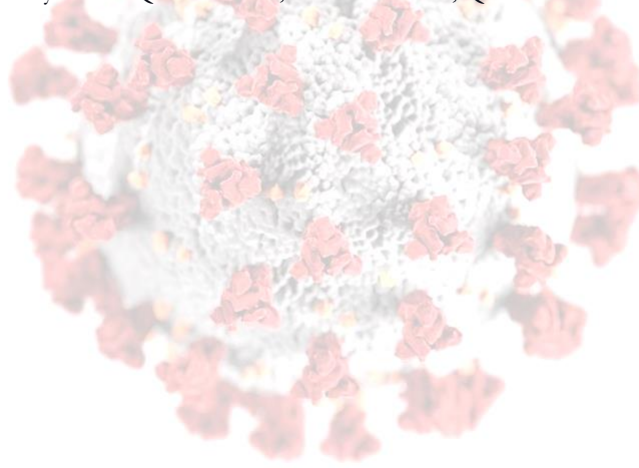
1- One of the preliminary steps that can set the scene for the explanation of this relation and connection is the birth of key words that have become prevalent in the world after the emergence and extensive pandemic of COVID-19 in life space of all humans, just like the virus itself, e.g. virtual space, individuality, inter-societal civilization, social distance and so on and so forth.

2- One of the other cases by means of which one can illustrate the connection and relationship between the mentally posited truths and Corona Virus is people's turning to some traditional competitions and art games which have become popular after the exertion of quarantine instructions followed by locked-down and people's staying at home. Then, people use these games and competitions as a means for filling their day time in limited space of their houses.

In the course of these competitions and games, one person plays the role of a Shah while the other represents the Vizier and another person plays the role of police chasing a thief played by another one and so on and so forth. It is needless to say that all these games and role playing are nothing but using the potentiality of imagination and finally these mentally posited truths; when someone plays the role of a given scientist, Shah, Vizier and etc., it is clear that he represents the man who is not him and he just plays his role and this is indeed a realization of the definition offered of the mentally posited notions: giving the judgement of something to another thing that does not have it.

References

- Farabi, Abu Nasr, 2008, *Philosophical Essays of Farabi*, trans. Saeed Rahimian, Tehran: Elmi va Farhangi Press.
- Ibn Sina, Hossein Ibn Ali, 1983, *Theology of Shifa*, Qom: Library of Ayatollah Najafi Maraashi.
- Ibn Sina, Hossein Ibn Ali, 1996, *Isharat va Tanbihat*, trans. Hassan Malekshahi, Tehran: Soroush Press.
- Mulla Sadra, Mohammad Ibn Ibrahim, 1990, *Four Journeys (Asfar Arbaa)*, Beirut: Dar Ehya Al Turath Al Arabi.
- Sohrewardi, Yahya Ibn Habash, 2006, *Al Mashare va Al Mutarihat*, translated and annotated by Sadr Al Din Taheri, Tehran: Islamic Parliament.
- Tabatabaei, Seyed Mohammad Hossein, 1987, *Principles of Philosophy and Method of Realism*, Fifth Edition, Tehran: Sadra.
- Tabatabaei, Seyed Mohammad Hossein, 1996, *Translation of Tafsir Al Mizan*, trans. Mohammad Baqer Moosavi Hamedani, Qom: Office of Islamic Press.
- Tabatabaei, Seyed Mohammad Hossein, 2008, *Burhan*, translated and edited and annotated by Mahdi Qawam Safari, Second Edition, Qom: Bustane Ketab.

مجله علمی پژوهش‌های فلسفی دانشگاه تبریز

سال ۱۴ / شماره ۳۱ / تابستان ۱۳۹۹

پژوهشی در باب کارایی نظریه اعتبارات علامه طباطبایی

در تحلیل بحران کرونا ویروس

میکایل جمالپور

استادیار گروه فلسفه، دانشگاه پیام نور، ایران.

jamalpour@pnu.ac.ir

چکیده

یکی از کلمات پرکاربردی که اخیراً در سطح جهان رواج پیدا کرده، بی‌گمان کلمه کروناویروس است که تنها در چند ماه اندک توانست سایه خود را بر جهان بگستراند. پیامدهای این پدیده از آن‌چنان حساسیت و اهمیتی برخوردار است که از یک‌سوی، موجب تغییر زاویه دید انسان نسبت به مقوله‌هایی از قبیل حیات، امید، مرگ و اجتماع شده و از سوی دیگر موجب ظهور ادبیات واژگانی جدید مانند زندگی مجازی، رزمایش کمک مؤمنانه، تمدن بی‌جامعه و مدافعان سلامت شده است. آنچه در این مقاله مورد توجه واقع شده، نه خود کروناسست و نه خود فلسفه، بلکه همه مباحث مطرح‌شده، معطوف به این مسئله است که آیا فلسفه می‌تواند در مقابله با این رخداد ناگوار چاره‌اندیشی کند؟ این تحقیق با استفاده از روش کتابخانه‌ای تدوین شده و می‌خواهد این نکته محوری را به اثبات رساند که علاوه از راهکارهایی که در متون سنتی فلسفه اسلامی برای حل معضل شرّ ارائه شده است، می‌توان با تمسک به نظریه‌ای که از پیشینه آن سال‌های چندانی نمی‌گذرد با کرونا نیز مواجه شده، آن را بررسی و تحلیل کرد و آن عبارت است از نظریه ادراکات اعتباری علامه طباطبایی که به باور آشنایان توان ایجاد تحول در علوم انسانی را داشته و در تبیین مقولات مهمی مثل فرهنگ، اخلاق، زندگی و تمدن، از موقعیت موقفی برخوردار است.

یافته‌های این مقاله بدین قرار است:

- ۱) فلسفه و پاره‌ای از مباحث آن با کرونا دو مقوله مجزا از هم نبوده و بین آن دو ارتباط وجود دارد؛
- ۲) رابطه فلسفه و کرونا نه رابطه درمانگری است و نه رابطه آرام‌بخشی، بلکه می‌توان رابطه آن دو را تبیینی نامید؛
- ۳) بر اساس نظریه اعتباریات، می‌توان با خلق مفاهیم و ادبیات مناسب، به نحوه برخورد خردمندانه با این ویروس و یا هر پدیده مشابه دیگر نائل آمد؛
- ۴) هم‌چنین نظریه اعتباریات، انسان را در اتخاذ سبک زندگی جدید و اعطاء راه استمرار رضایت‌بخش حیات یاری می‌رساند.

کلیدواژه‌ها: کرونا ویروس، نظریه اعتباریات، علامه طباطبایی، حیات، نیاز، انسان.

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۴/۲۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۴/۱۰

۱- جوامع بشری از زمان‌های گذشته تاکنون، همواره با موضوعی به نام «بحران» آشناست که به گونه‌های اقتصادی، نظامی، امنیتی، فرهنگی، زیست‌محیطی و غیره ظهور می‌یابد. اکنون و در ادامه بحران‌های پیشین، جامعه جهانی گرفتار بحرانی از جنس ویروسی به نام کرونا شده است که از جهت گستردگی، قابل مقایسه با سایر بحران‌های سپری‌شده نیست حتی جنگ‌های موسوم به جنگ جهانی اول و دوم هم از جهت وسعت به پای کرونا نمی‌رسند.

۲- بعد از ظهور کرونا، همه مردم دنیا از حیرت، صنوف و رشته‌های مختلف علمی، بیشتر و یا کمتر، مستقیم و یا غیرمستقیم با این پدیده نوظهور درگیر شده و تحت تأثیر آن قرار گرفته‌اند؛ اما در این بین، برخی از تخصص‌ها و مهارت‌ها مستقیماً در میدان معارضه با کرونا حضور پیوسته دارند مانند فعالان عرصه علوم پزشکی، اقتصاد، مدیریت کلان کشوری و غیره.

مسئله‌ای که باعث شد تا این نوشته از قوه به فعل درآید این است که آیا علم فلسفه هم در این خصوص طرحی و یا راه برون‌رفتی دارد؟ آیا فلاسفه هم مثل پزشکان می‌توانند مرجعیت یافته و به این عرصه ورود پیدا کنند و گرهی را باز کند و روزنه امیدی فراروی انسان روزگار کرونا بگشایند؟ و یا نه، آیا فلسفه، علم دوره آرامش است و بحران و حواشی آن به هیچ‌وجه صیدی نیست که وارد تور حکمت شود؟ جواب مثبت و یا منفی به این مسئله است که موقعیت فلسفه و فلاسفه را در مقایسه با سایر علوم بشری به محک خواهد زد.

۳- فلسفه اگر علمی پر تاریخ نباشد یقیناً کم تاریخ هم نیست، لذا این مسئله را می‌توان مطرح کرد که در اعصار و ادوار گذشته برخی از جوامع بشری دچار بحرانی از بحران‌های مختلف می‌شد آیا فلاسفه هم در مقابله با آن تنگناهای اجتماعی و بشری، دارای نقش فعال بوده‌اند؟ آیا تاریخ و به‌ویژه تاریخ فلسفه -که تفاوت چندانی با خود علم فلسفه ندارد- می‌تواند گزارش‌هایی از ورود حکما در مسیر مبارزه و ارائه مدلی برای عبور دادن جامعه بشری از معبرهای پرخطر ارائه دهد؟ مثلاً در حمله تاتارها به ایران در قرن هفتم قمری، جنگ‌های جهانی اول و دوم در قرن ۱۹ و ۲۰ میلادی، بحران اواخر سلطنت قاجاریه معروف به دوره نهضت مشروطه در ۱۲۸۵ شمسی و انبوهی از بحران‌های سخت و طاقت‌فرسایی که به صور نامتناوب ظهور و بروز یافته‌اند.

۴- بعد از گسترش موج نامحدود کرونا و طرح این پرسش که جایگاه فلسفه در این مسئله نوپدید و پیچیده کجاست و فلسفه در این موضوع چه حرفی برای گفتن دارد، مجدداً شاهد طرح مسئله کهن شرّ شدیم و بار دیگر به تأمل و رجوع به راه‌حل‌های افلاطون و ارسطو و اصحاب حکمت مشاء، اشراق و حکمت متعالیه فراخوانده شدیم که البته هر کدام از آن راه‌حل‌های گذشته در سنت‌های فلسفی و کلامی مسیحی و اسلامی از سابقه دیرین برخوردار بوده و به‌صورت مفصل در مواضعی از متون فلسفه آمده است اما در این میان شاید طرح یک بحث نوآورانه فلسفی بتواند

در تحلیل این پدیده جدید یعنی کروناویروس به نحو معقولی کمک شایسته و رضایت بخشی داشته باشد.

بحث موردنظر عبارت است از نظریه «ادراکات اعتباری» که علامه سید محمدحسین طباطبایی (۱۲۸۱-۱۳۶۰ ش) در حدود ۹۰ سال پیش در قالب رسالات و نوشته‌های مستقل و غیرمستقل ارائه کرده که به‌زعم این نویسنده، می‌توان از آن ایده‌نو در فلسفه اسلامی در خصوص کروناویروس هم مدد جست و راه‌حلی در مقابله با آن پیدا و پیشنهاد داد که هم در حوزه نظر و تبیین و هم در عرصه عمل و زندگی، قابلیت به کار بستن را داشته باشد. با همه این مطالب، همان‌گونه که ورود همه دانشمندان علوم پزشکی، روانشناسی، جامعه‌شناسی و... در پیرامون این ویروس، هنوز در گام‌های اول بوده و به جهت اینکه فعلاً جامعه جهانی در تب‌وتاب حاصله، با یک نوع زندگی پیوسته در معرض خطر به سر می‌برد، طبیعی است که از فلاسفه هم نباید انتظار داشت که بتوانند در بحبوحه جولان کرونا، تحلیل‌نهایی از آن ارائه دهند، ولیکن با اذعان به این واقعیت، باز هم نمی‌توان به انتظار نشست و چشم به لحظه نامعلوم مرگ کرونا دوخت و پس از آن اقدام به تحلیل کرد. مقاله پیش رو نگاهی فلسفی به کرونا آن‌هم در زمان هجوم بی‌امان آن دارد.

ضرورت نگاه عقلانی به کرونا

درک واقعیتهایی به نام کرونا و فضای کرونایی جهان، بعد از انقضاء عمر آن برای آن‌هایی که آن روزگار را مستقیماً حس و درک نکرده باشند دشوار خواهد بود؛ ازجمله اینکه، هجوم همه‌جانبه این ویروس به‌گونه‌ای بود که هیچ‌کس، از خطرات آن در امان نبوده و اگر گفته شود که معامله کرونا با همگان، یک معامله عادلانه بود، سخنی دور از واقع نخواهد بود. این فراگیری اعجاب‌انگیز کرونا موجب شد تا هر گروه با تکیه بر تخصص کارشناسان خود به دنبال حل‌وفصل این بیماری مسری برآیند که در این میان نمی‌توان از یک رویکرد خاص، چشم‌پوشی کرد و آن را در میدان مقابله با کرونا حاضر ندید؛ اتخاذ رویکرد عقلانی و تدبیرگرایی در شرایط کرونایی، همان رویکرد اجتناب‌ناپذیر است که اگر در همه راهکارهای فرهنگی، دینی، علمی و... معطوف به خروج از بحران به وجود آمده، عنصر عقلانیت وجود نداشته باشد آن‌وقت همه گام‌های برداشته‌شده محکوم به ناکامی خواهد شد و چه‌بسا رویکردهای مقابل، فرصت طرح پیدا کنند مانند انتخاب رویکرد تقدیرگرایی (fatalism) که از ادوار گذشته به انحاء مختلف (بیولوژیک، ژنتیک، شانس، اقبال) مطرح بوده و بدون اینکه واجد فایده علمی و عملی باشد صرفاً اذهان افراد را چند صباحی به خود مشغول ساخته و بس؛ چرا که این رویکرد به‌جز نگاه سطحی و برداشت نادرست از مقولاتی مانند فرهنگ، دین، اخلاق، علم و... حاوی چیز دیگر نیست، (تقدیر چو سابق است تدبیر چه سود؟!)

لازمه شرایط کم‌سابقه و استثنایی به وجود آمده، گشوده شدن افق‌های نوین در به تصویر کشیدن وضع موجود و ترسیم جهان مابعدکروناست، جهانی که یقیناً با ماقبل خود، اختلافات عمده و عدیده‌ای را خواهد داشت.

الآن به‌وضوح قابل‌رؤیت است که تب‌وتاب حاصل از کرونا به دنبال تغییر دیدگاه بشر امروز در خصوص «دیگری» (other) است و همین‌طور، توانسته نسبت «من» با «دیگری»، «تکنولوژی»، «علم»، «محیط‌زیست» و غیره را به پرسش و چالش فراخواند.

زندگی ماشینی دوره مدرن، انسان را بی‌خویشتن کرده بود که کرونا با آمدن خود می‌خواهد این انسان بیگانه از خود را، بیگانه از «دیگری» هم بکند؛ این در حالی است که خیلی فلاسفه از جمله کارل یاسپرس از فلاسفه اگزیستانسیالیست، هستی و وجود آدمی را در گرو «هستی- در -عالم» و «هستی- با- دیگران» می‌دانند (یاسپرس، ۱۳۹۰، ص ۱۷۴-۱۷۲) و آیا این بی‌هویتی مزدوج، حکایت از زایش هویت تازه در عرصه هستی دارد؟

این چند مسئله اشاره‌شده، تعدادی اندک از موارد فراوانی است که انسان معاصر به‌طور ناخواسته با آن‌ها درگیر شده و اکنون برای رهایی از آن معضلات، در تلاش و تقلا پیوسته به سر می‌برد که به نظر می‌رسد هجرت به ساحت عقل و عقلانیت، از جمله شروط منتهی شدن این مسیر رهایی به نتیجه مطلوب باشد.

فلسفه و پدیده‌ای به نام کرونا

از جمله مسائل مهم در حوزه فلسفه پژوهی، مسئله شر است که همواره از گذشته‌های دور، ذهن اندیشمندان را به خود مشغول داشته است. قدمت این موضوع، تاریخی به بلندای تاریخ بشر دارد. آدمیان از همان روزهای نخستین که پا به عرصه هستی گذاشته‌اند در مسیر زندگی خود با مسائلی نظیر بیماری‌ها، قتل‌ها، غارت‌ها، حوادث طبیعی از قبیل آتشفشانها، زلزله‌ها و ... مواجه بوده‌اند و بحث از نسبت این شرور با زندگی انسان و خدا همواره بحث داغ و تعیین‌کننده بوده است.

در مباحث کلامی هم این پرسش مطرح شده که اگر خالق هستی قادر، عالم، عادل و خیرخواه مطلق است، چرا مانع این‌گونه پیشامدهای ناگوار نمی‌شود؟ فلسفه و حکمت گرفتار شدن انسان به این حوادث تلخ چیست؟ این سؤال و البته جواب آن از چنان اهمیت توأم با صعوبت برخوردار است که برخی از حکما و متفکران غربی و شرقی با اظهار عجز و ناتوانی، مسئله شر را در زمره اسرار و معماهای ادیان الهی دانسته‌اند و برخی هم از آن به‌عنوان «پناهگاه الحاد» یاد کرده‌اند. (پترسون، ۱۳۷۷، ص ۱۷۷) که به دو مورد از آن اظهارات اشاره می‌شود:

«هرچند راسل همانند ج. ا. میل آشکارا چنین می‌اندیشد که وجود شر و رنج در جهان ایرادی پاسخ ناپذیر در اعتقاد به خدایی که به خیرخواهی نامتناهی و قدرت مطلقه وصف شده است ایجاد می‌کنند، ولی مدعی نیست که وجود نداشتن یک موجود الوهی فراتر از جهان قابل اثبات است.» (کاپلستون، ۱۳۸۶، ج ۸، ص ۵۲۱-۵۲۰)

«چگونه ممکن است که میان نیکی و قدرت مطلقه خدا با حجم عظیم بدی‌هایی که در آفریده‌های او وجود دارد، سازگاری برقرار کنیم؟ این مسئله دردناک واقعاً معمایی در خداپرستی شده است» (اقبال لاهوری، ۱۳۹۷، ص ۹۵).

بالین حال، اکثر قریب به اتفاق فلاسفه مسلمان مدعی حل شبهه شر و پاسخ منطقی به آن هستند که متون سنتی فلسفه و کلام اسلامی مملو از پاسخ‌های متنوع آن است که از میان آن‌ها، دو نظریه از همه مهم‌تر و بلکه کلید اساسی گشودن معضل شر به نظر می‌رسد که عبارت‌اند از: نظریه افلاطون (نیستی انگاری شر) و راه حل ارسطو (نظریه تقسیم گرایی شر). از آنجایی که ورود تفصیلی به این عرصه ما را از پیگیری موضوع مقاله بازمی‌دارد لذا به همین مطالب اندک بسنده می‌شود.

این موضوع پر دیرینه، همچنان مطرح بود تا اینکه جامعه بشری با نامی تقریباً ناآشنا اما در همان حوزه شرور به نام ویروس کرونا مواجه شد. در آغاز، وسعت و عمق هجمه آن خیلی زیاد نبود و خطرناک هم تلقی نمی‌شد، اما تنها با گذشت چند ماه محدود و گسترش هول‌انگیز آن در همه مناطق کره زمین، زندگی بشر معاصر آنهم در همه ابعاد را سخت تحت تأثیر خود قرار داده و تغییرات حیرت‌انگیز را به دنبال خود به‌نظام زیست انسانی تحمیل کرد.

آیا بحران کرونا بحران جدیدی است؟

بر آشنایان بحث از شرور پوشیده نیست که عرصه این بحث در فلسفه، عرصه تجزیه و تحلیل عنوان کلی ماهیت شر است و اگر از مواردی مانند زلزله، سیل، بیماری و غیره سخن گفته می‌شود فقط از باب ذکر مصداق است و طبیعی است که اقتضاء رویکرد عقلانی (فلسفی، کلامی) با اتخاذ رویکرد تجربی، هم از جهت روش و هم از لحاظ غایت، متفاوت است چه در بررسی‌های مربوط به شرور طبیعی باشد و چه در شرور اخلاقی.

نکته دیگری که بعد از هجوم جهانی کرونا مشهود است این است که در کنار شباهت آن با سایر موارد بحران‌آفرین مثل آلودگی محیط‌زیست، فقر، جنگ، طوفان، دارای ویژگی‌های منحصر به فرد هم است که آن را از سایر عوامل مشابه متمایز می‌کند که در زیر به چند مورد از آن‌ها اشاره می‌شود:

آنچه از بررسی انواع شرور به دست می‌آید این است که آن‌ها، از آن‌رو شر به شمار می‌آیند که موجب رنج و ناراحتی انسان می‌شوند و اگر هیچ‌گونه رنج و ناراحتی از آن‌ها متوجه انسان نشود دیگر شر نخواهند بود. اکنون اگر رنج و ناراحتی را به‌عنوان معیار و سنجش شر بدانیم، خواهیم دید که عنصر مشترک در همه انواع شر همین رنج و ناراحتی است؛ با این تفاوت که رنج حاصل از کرونا از جهت وسعت و قلمرو قابل‌مقایسه با زلزله، سیل، طوفان و غیره نیست چراکه معمولاً آن‌ها در جغرافیای مشخص و محدوده معینی رخ می‌دهند، درحالی‌که این جغرافیای محدود در مسئله کرونا کاملاً شکسته شده و به همه نقاط کره زمین تسری یافته است و لذا رنج حاصل از این رخداد، واقعاً یک رنج جهانی شده است و یا پدیده‌ای به نام جنگ، علاوه از اینکه در جبهه و سرزمینی محدود اتفاق می‌افتد گاهی هم با پذیرش آتش‌بس از سوی طرفین درگیری موقتاً هم که باشد دست از مخاصمه کشیده می‌شود، درحالی‌که در فرهنگ این ویروس، واژه‌ای به نام آتش‌بس و فرصت تنفس تازه یافت نمی‌شود مگر اینکه در این جدال رودررو و گسترده، با اتخاذ تدابیر لازم فعالیت آن کنترل شود و یا با کشف داروی مؤثر به حیات آن خاتمه داده شود.

از دیگر کلیدواژه‌های مختص به این کرونا‌ی ادبیات ساز، واهمه و ترس همواره از دیگری، تمدن بی‌جامعه، جهان پیشاکرونا و پساکرونا، زندگی جدید، معنای جدید، فردیت و مجاز است که همه این‌ها حاصل زندگی در قرنطینه و دوری گزیدن از مبتلایان به این بیماری در حیات و مامت است.

انقطاع تحمیلی و جبری از مدنیت و اجتماع حقیقی و پناهنده شدن به خانواده و آن‌هم با شیوه‌نامه‌های سخت و ملالت‌آور، موجب کوچ عمومی به سرزمین دیگر به نام فضای مجازی شده است، سرزمینی که فرهنگ، زبان و قواعد خاص خودش را دارد.

با این چند نکته مذکور می‌توان به این نتیجه دست‌یافت که کرونا یک پدیده جدید، مهم و فراگیر بوده و مواجهه علمی، اجتماعی، دینی و عقلانی همگان با این امر نوظهور اجتناب‌ناپذیر است؛ چراکه به‌وضوح اکنون و آینده ما را تحت‌الشعاع خود قرار داده است تا جایی که این ویروس را می‌توان جهانی‌ترین موضوع هول‌انگیز این ایام محسوب و در تاریخ ضبط کرد.

در امکان سخن گفتن فلسفه از کرونا

اکنون مسئله نوشته حاضر این است که بر اساس تعاریف مرسوم که از علم فلسفه ارائه شده و بر اساس موضوع و سنخ مباحثی که در آن مطرح می‌شود آیا این علم مجوز دارد که از امری به نام کرونا و ویروس سخن بگوید؟ آن‌هم سخن قابل‌اعتناء و گره‌گشا؟ آیا فلسفه در این بحران جهانی چه افق روشنی را می‌تواند فراروی انسان در رنج بگشاید؟ آیا فلسفه در بحبوحه این رخداد فراگیر، توانایی اعطای چشم‌انداز امیدبخشی را به جامعه جهانی دارد؟ همان‌گونه که ملاحظه می‌شود با

ظهور درگیر کننده کرونا، یک بحث قدیمی امکان طرح مجدد یافت و آن اینکه آیا رسالت علم فلسفه در چه حوزه و عرصه است؟ آیا به حوزه امور مجرد و انتزاعی اختصاص دارد؟ یا امور انضمامی را هم شامل می‌شود؟ و آیا حوزه موضوعات و مباحث این علم یک حوزه انحصاری مثل حوزه علمیه و یا گروه تخصصی فلسفه در دانشگاه است؟ یا نه، عرصه عمومی را هم در برمی‌گیرد؟ روشن است که این سؤالات، سؤالات فوق‌العاده تعیین‌کننده است که می‌تواند جایگاه فلسفه را برای انسان بحران‌زده نفیاً و اثباتاً نشان دهد.

۱- ممکن است برخی با توجه به اینکه وظیفه علم فلسفه بحث از احوال کلی وجود و معقولات ثانیه فلسفی مانند علت و معلول، حدوث و قدم، وجوب و امکان و غیره است، لذا بحث از وجود یا اوصاف و آثار امر مشخص و مقیدی به نام کرونا را خارج از حیطه و ادعای فلسفه بدانند و درگیر کردن فلسفه با این‌گونه مباحث را در حقیقت، گم کردن راه خود و فروکاهیدن این علم اعلی به سطح نازل و سفلی یعنی دانش‌های تجربی و انضمامی محسوب کنند.

۲- اما برخی دیگر با ارائه جواب مساعد و مثبت به این پرسش، بر این باورند که می‌توان هر موجودی را از جنبه‌های مختلف مورد مطالعه قرارداد و فلسفه هم می‌تواند از منظر خودش - عقلی و کلی - موجودات و احکام آن‌ها از جمله کرونا را مورد مطالعه، تحقیق قرار دهد. همان‌گونه که علوم دیگری مثل پزشکی، زیست‌شناسی و غیره هم از منظر خاص خودشان، ویروس کرونا را مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهند؛ به همین جهت است که بحث از شرور در بحث‌های مختلف از بخش الهیات بالمعنی الاخص فلسفه اسلامی، مطرح و مورد بحث و گفتگو قرار گرفته است مانند فارابی در رساله تعلیقات (فارابی، ۱۳۸۷، ص ۱۸۱-۱۸۰)، سهروردی در بحث عنایت الهی کتاب مطارحات (سهروردی، ۱۳۸۵، ص ۴۰۳)، ابن‌سینا در الهیات شفا (ابن‌سینا، ۱۴۰۳، ص ۴۲۱) و اشارات و تنبیهات (ابن‌سینا، ۱۳۷۵، ص ۴۰۷) و ملاصدرا در جلد دوم اسفار (ملاصدرا، ۱۹۹۰، ج ۷، ص ۷۸). از جمله مؤیدات این جواب مثبت، معیت فلسفه و پزشکی در تاریخ فلسفه اسلامی است که مخصوصاً در حوزه‌های عقلی بغداد (قرون ۲ تا ۴ قمری)، خراسان (قرون ۴ تا ۶ قمری) و آذربایجان (قرون ۶ تا ۸ قمری) کاملاً مشهود است.

این همراهی و توأم بودن فلسفه با طب به گونه‌ای بود که عنوان «حکیم» در عین حالی که به فرد صاحب حکمت و فلسفه اطلاق می‌شد بر فرد دارای علم طبابت هم گفته می‌شد. به عنوان مثال کتاب تاریخ الحکماء قفطی مربوط به قرن ۷ قمری، مشتمل بر تاریخ فلاسفه و پزشکان است و یا «دو پزشک بزرگ طبرستانی یعنی علی بن ربن طبری و ابوالحسن طبری کتاب‌های خود فردوس الحکمه و المعالجات بقراطیه را که هر دو در علم پزشکی است با فصلی در فلاسفه آغاز می‌کنند و این سنت علمی که طبیب فاضل باید فیلسوف هم باشد تا بتواند به اصلاح نفس و بدن

هر دو بپردازد کاملاً شایع و رایج بود و کتاب‌های فراوانی تألیف شد که معنون با عنوان مصالح الانفس و الاجساد بود و رازی هم که کتاب الطب الروحانی خود را نوشت در آغاز یادآور شد که این کتاب را عدیل الطب المنصوری قرار داده است تا جانب جان و تن هردو رعایت شده باشد. در غرب اسلام یعنی اندلس نیز امر به همین منوال بود چنانکه شاعری در مدح ابن میمون چنین گفته است:

اری طب جالینوس الجسم وحده و طب ابی عمران العقل والجسم

{شاید علت این توأم بودن فلسفه و پزشکی این نکته باشد که} «فلسفه در قرون نخستین از قداست و شرافت خاصی برخوردار بود و با طب، عدیل و همگام پیش می‌رفت، فلاسفه خود اطبا بودند و طبیبان هم فیلسوف، تا بدانجا که فلسفه را طب روح و طب را فلسفه بدن به شمار می‌آوردند. ابن سینا کتاب پزشکی خود را با نام متناسب با فلسفه یعنی قانون و کتاب فلسفی خود را با نام متناسب با طب، شفا نامید». (اسفراینی نیشابوری، ۱۳۸۳، ص ۱۳)

این ویژگی موجود در فلسفه اسلامی که نه در بین فلاسفه یونانی وجود داشت و نه در عرف فلاسفه مغرب زمین، بیانگر این نکته است که فلاسفه اسلامی به صورت توأمان نسبت به امور دنیوی و بدنی انسان بی تفاوت نبودند چرا که جسم و روح اگرچه لفظاً غیر هم‌اند ولیکن از حیث حقیقت، حکایت از امر واحدی دارند منتها با دو اطلاق، «النفس تمام البدن، یحصل منها و من المادة البدنیة نوع کامل جسمانی و جوهر النفس باعتبار ربوبیته البدن یسمی روحا و البدن تجسد الروح و تجسمه و مظهره و مظهر کمالته و قواه فی عالم الشهاده بلا تجاف من الطرفين». (حسن زاده آملی، ۱۳۹۴، ص ۴-۳۳)

علاوه بر موارد بالا و یا سایر ابواب دیگری که محل بحث از شرور بوده است، اکنون موضوعی دیگر در این زمینه معرفی و به آن‌ها اضافه می‌شود که نسبت به همه بخش‌های مذکور در سنت فلسفه اسلامی از عمر بسیار کمتر برخوردار است و آن هم عبارت است از نظریه «ادراکات اعتباری» علامه سید محمدحسین طباطبایی است که با الهام از آن نظریه می‌توان از خیلی از مباحث و اقسام آن در مواجهه با کرونا و یا هر عامل بحران‌زای دیگر مدد جست که امید است تلاش این نوشته در تحقق این ایده مقرون به توفیق باشد.

با این چند نکته مهم که در بالا به آن‌ها اشاره شد، ضعف استدلال‌آنهايي که مباحث فلسفی را صرفاً انتزاعی و آسمانی دانسته و بحث و گفتگو از امور انضمامی را شایسته فلسفه نمی‌دانند برملا شده و روشن می‌شود که فلسفه و یا هر علم دیگر که بیگانه از انسان و زیست خاص و زمانمند او باشد، هیچ فایده و ثمری بر آن مترتب نخواهد بود.

اگر فلسفه با آن قدمت کهن و فلاسفه با آن براهین متقن، مرهمی بر درد انسان و محرم و نبوشنده نجویهای دردمندانه انسان به ستوه آمده از آثار و تبعات تحمیلی انواع بحران‌ها نباشند آن وقت چنین علم نشسته بر برج عاج خویش، همان به که از عرش به پایین نیاید؛ درحالی که به گواهی تاریخ، فلسفه و اغلب فلاسفه در بحران‌های علمی، اجتماعی، فرهنگی و غیره که رخ داده همواره در مرکز و کانون اتفاقات بوده و خود را محبوس در حاشیه امور نکرده‌اند مانند اقدامات خواجه‌نصیرالدین طوسی و اصحاب او در فتنه مغولان و یا نقش بی‌بدیل حکمای معاصر در ظهور و حوادث بعد از انقلاب اسلامی در ایران؛ «فیلسوف در زمان و مکان زندگی می‌کند و با شرایط مختلف زمانی و مکانی نیز آشنایی دارد. این اختلاف شرایط موجب می‌شود که گاهی سخن یک فیلسوف نسبت به سخن فیلسوف دیگر بی‌اندازه دور و ناسازگار شناخته شود ولی فیلسوف به این واقعیت نیز آگاهی دارد که اوضاع و شرایط، دگرگون می‌شوند و او می‌تواند از ورای این دگرگونی‌های فراوان به نظاره بنشیند و درعین حال از کار بررسی دقیق و نوعی داوری نیز دریغ نکند». (ابراهیمی دینانی، ۱۳۸۸، ص ۱۸۱).

۳- گروهی دیگر در مابین امکان و یا عدم امکان بحث فلسفی از کووید ۱۹ به‌جانب موضع سوم (صبوری فلسفی) تمایل پیدا کرده‌اند، مبنی بر اینکه ورود فلاسفه به بحث از این ویروس، درعین حالی که فاقد منع ماهوی است اما با این ملاحظه و قید که: تعامل خردورزانه نسبت به حل هر حادثه‌ای پس از پایان وقایع است که آغاز می‌شود و از آنجایی که کرونا هنوز به تمامیت خود نرسیده و در بحبوحه وقایع آن قرار داریم، لذا فعلاً باید صبوری پیشه کرد تا او غایت هستی خود را آشکار سازد و آغاز و انجامش را کاملاً رو کند، آن زمان است که می‌توان از منظر فلسفی راجع به آن سخن گفت.

این گروه بر این باورند که فیلسوفان، در حال حاضر و در مواجهه با این ویروس، حرفی برای گفتن ندارند و اگر هم سخنی بگویند و یا بنویسند این گفته آن‌ها یا در چارچوب فلسفه قرار نمی‌گیرد و یا به لحاظ فلسفی ارزش چندانی نخواهد داشت. موضع این قبیل افراد، ما را به یاد کلامی از هگل فیلسوف آلمانی (۱۸۳۱-۱۷۷۰ م) می‌اندازد که: «جغد مینروا (minerva): الاهی رومی عقل و حرفه‌ها و هنرها برابر با آتنه یونانی) پروبال خویش را آنگاه می‌گستراند که غروب فرا رسیده باشد و فلسفه هنگامی گرد خاکستری خود را بر همه‌چیز می‌پاشد که شکلی از زندگی به سردی گراییده باشد». (کاپلستون، ۱۳۸۶، ج ۷، ص ۴۲)، یکی از تفاسیر این سخن هگل این است که تعامل خردورزانه پیرامون مقولات و پدیده‌های مختلف، شباهنگام، یعنی پس از پایان آمدن رخدادها شروع می‌شود. با عطف نظر به این نکته است که این افراد بر این مطلب پافشاری می‌کنند که تا لحظه

فرجامین اتفاقی به نام کرونا همچنان باید منتظر ماند چرا که هرگونه تحلیل عقلی به‌جز ناکامی، سرانجامی دیگر در پی نخواهد داشت.

اما این چشم‌انداز انتخاب‌شده تا چه حد و اندازه مقرون به‌واقع می‌تواند باشد؟ در اینجا سخنی نقد گونه به ذهن می‌رسد که با خوانندگان محترم در میان گذاشته می‌شود: اگر این نظر و موضع، پذیرفته شود آنگاه باید تسلیم نتیجه آن‌هم شد که در اثنای جنگ و جدال جهانی بین انسان و کرونا، فیلسوف و اهل فلسفه، تخصصاً و تخصصاً حق ورود و دخالت در این کارزار را نخواهند داشت و متولی پاسخ‌دهی به پرسش‌هایی هم که در این فضا طرح می‌شود، نه فیلسوفان، بلکه دانشمندان سایر علوم خواهند بود.

با توجه به تحلیل‌های مختلفی که از این پدیده ارائه می‌شود، مطمئناً برخی از آن‌ها بر پایه گمانه‌زنی یا حدس است، فی‌المثل اینکه ویروس کرونا دارای ماهیت ترور بیولوژیک دارد یا نه؟ و در صورت پاسخ مثبت، آیا این حد از شیوع، مورد قصد سازندگان بوده است یا نه؟ که پاسخ قطعی سؤالاتی از این دست، نیازمند سپری شدن زمان بیشتر است لذا همچنان که نمی‌توان موضع مذکور را بالکل نادرست دانست اما همچنان به نظر نمی‌رسد که اتخاذ موضع بی‌تفاوتی و صرف‌نظر کردن از سؤالات مهمی که در این اوضاع حساس و پرهیاهو به‌صورت سیل‌آسا مطرح می‌شوند، سازگار با علم فلسفه و هماهنگ با تاریخ فلسفه و سلوک فلاسفه باشد.

مضاف بر همه این‌ها، انتخاب و توصیه این نگاه و راه‌حل، تالی فاسد دیگر نیز در پی خواهد داشت و آن تبدیل شدن فلسفه به یک علم منزوی و گسست آن از سایر علوم دیگر بشری است. با این توصیف، نمی‌توان روش مذکور را در صیانت از حریم فلسفه، روش موفق ارزیابی کرد، چراکه اتفاقاً ورود فلاسفه با ابزار عقل و برهان به این حوزه پرتلاطم که توانسته احساسات و عواطف همه انسان‌ها را تحریک و جریحه‌دار سازد، می‌تواند کارساز بوده و با اعطای بصیرت، سمت‌وسوی احساسات فردی و جمعی جوامع جهانی را در برخورد و مواجهه عقلانی با این پدیده جدید یاریگر باشد.

اولین اقدام در نگاه فلسفی به کرونا

اگر بخواهیم از منظر فلسفی، دریچه‌ای ولو در ابعاد کوچک به روی این پدیده عینی و انضمامی باز کنیم، باید ابتدا با طرح پاره‌ای پرسش‌های بنیادین توجه خود را هر چه بیشتر به این موضوع و ابعاد گسترده آن متمرکز کنیم؛ چراکه طرح پرسش، ما را در درنگ هرچه بیشتر در این خصوص کمک شایان توجهی خواهد کرد مانند:

- آیا باوجود کرونا می‌توان به زندگی، معنای جدیدی بخشید؟
- کرونا آمده است با انسان چه کند؟ مبارزه؟ ایجاد تلنگر؟ نمایاندن ضعف آدمی؟

- آیا کرونا آمده است تا مقوله مرگ را مشتاقانه در عمق اندیشه بشر نفوذ دهد و کلام و روش زندگی و مرگ سقراط را بار دیگر یادآور شود که: «نه تنها از مرگ نمی‌هراسم بلکه شادمانم که پس از مرگ، زندگی دیگری هست و چنان که همواره گفته‌اند نیکان سرانجامی بهتر از بدان دارند». (افلاطون ۱۳۶۸، ج ۱، ص ۴۹۱) و همانند دکارت (۱۵۹۶-۱۶۵۰ م) که می‌گفت: «به جای یافتن راهی برای حفظ زندگی، راه دیگری یافته‌ام، راهی آسان‌تر و مطمئن‌تر و آن نترسیدن از مرگ است». (فصلنامه ارغنون، ۱۳۸۴، شماره ۲۶ و ۲۷، ص ۳۶)

- آیا کرونا آمده است که در اخلاق زیستی و قاعده‌های اخلاقی تغییری ایجاد کند، یا اخلاق زیستی موجود را استحکام بیشتری ببخشد؟

- آیا کرونا امید شخصی و امید اجتماعی را از ساکنان زمین گرفته است؟ یا اینکه نه، می‌توان با کرونا زیست، در عین حال امید را هم از دست نداد و همچنان با امید زنده بود و زندگی کرد؟
- آیا از این به بعد، رابطه علم و دین چگونه تبیین خواهد شد؟
- آیا این ویروس در کنار پیامدهای منفی و ناگوار، دارای آثار و نتایج مثبت هم است؟ و اگر آری، آیا می‌توان فهرستی از آن را تهیه و ارائه داد؟

اعتباریات و کرونا

همان‌گونه که پیداست این مقاله دربرگیرنده دو بحث متمایز از هم است: ۱- ادراکات اعتباری؛ ۲- کرونا.

اکنون پرسش مهم این است که این دو موضوع ظاهراً جدا از هم، چگونه به همدیگر ارتباط پیدا می‌کنند؟

۱- یکی از زمینه‌هایی که بستر ساز تبیین این ارتباط و اتصال می‌تواند باشد، تولد و یا طرح کلمات پرتکرار و واژه‌های کلیدی است که بعد از پیدایش و شیوع گسترده کرونا در فضای زیست همه انسان‌ها، همانند خود ویروس، گسترش جهانی یافته است که در صفحات گذشته به برخی از آن‌ها مانند فضای مجازی، فردیت، تمدن بین جامعه، فاصله‌گذاری اجتماعی و غیره اشاره شد. ارتباطی که این قبیل کلمات و اصطلاحات با نظریه اعتباریات علامه طباطبایی می‌توانند داشته باشند اجمالاً دور از ذهن آشنایان به این موضوع نمی‌باشد، اما نشان دادن آن ارتباط، نیازمند تفسیر و تشریح بیشتر است که مطالب آتی متکفل تفصیل همین نکته مجمل است.

۲- یکی دیگر از مواردی که بدان وسیله می‌توان اتصال و ارتباط اعتباریات و کرونا را به تصویر کشید؛ روی آوردن مردم به برخی از مسابقات سنتی و بازی‌های هنری است که با اعمال

دستورالعمل قرنطینه که خانه‌نشین شدن مردم را در پی داشته است، اعضای خانواده‌ها را نسبت به پر کردن اوقات روزانه خود در فضای محدود منازل به‌سوی آن‌ها سوق داده است.

در جریان این قبیل از مسابقات و بازی‌هاست که یک نفر شاه می‌شود و نفر دیگر وزیر، یکی پلیس می‌شود و دیگری دزد و ... همان‌گونه که روشن است همه این بازی‌ها و نقش‌آفرینی‌ها چیزی به‌جز استفاده از قوه خیال و درنهایت از همین اعتباریات نیست؛ وقتی یک نفر در نقش فلان دانشمند، شاه، وزیر و ... به ایفای نقش می‌پردازد کاملاً مشخص است که "او"، "آن شخص" نیست و فقط نقش او را بازی می‌کند، این همان صدق تعریفی است که از مفاهیم اعتباری ارائه شده است: اعطای حکم چیزی به چیز دیگر که آن را ندارد.

لذا با توجه به تداوم شرایط در خانه ماندن و کاهش ارتباطات اجتماعی که طبیعتاً موجب به وجود آمدن افسردگی و اختلالات روانی در خانواده‌ها می‌شود، توسل به اعتباریات مختلف، راه مفری از معضلات پیش‌آمده می‌تواند باشد و از این قبیل است برخی دیگر از رفتارهایی که در این روزگار مشاهده و حتی تبلیغ رسانه‌ای هم می‌شود مثل رفتار برخی از موجران با مستأجران خود و یا سایر کمک‌های دیگر که در همه این‌ها یک نوع "هم ذات‌پنداری" و اعطای حکم امری به امری دیگر را نیز شاهدیم و اصلاً مقدمه لازم همه آن مواسات انسانی، داشتن این فرض‌های (اعتباریات) اجتماعی است.

۳- نکته دیگری که در این خصوص قابل توجه است این است که موج بحران کرونا تا جایی گسترش یافته که توانسته بر کل دنیا سایه انداخته و نه تنها ظاهر زندگی روزانه انسان‌ها را تحت تأثیر خود قرار دهد بلکه با رسوخ و نفوذ به باطن "معنای" مقوله زندگی، آن را هم دچار تحول سازد؛ یعنی بحران کرونا، موجب بروز بحران "معنا"ی زندگی هم شده است و لذا باعث شده که انسان‌ها بیشتر از التزام به رعایت ظاهری زندگی در شرایط کرونا، با این مسئله جدی هم درگیر شوند که این‌گونه زندگی، حامل چه نظام معنایی می‌تواند باشد؟ این تقلای انسان عصر کرونا و یا هر حادثه مشابه دیگر در مسیر معنا بخشیدن نوین به زندگی، عرصه‌ای نیست که بدون ورود فعال متفکران اندیشمند امکان‌پذیر باشد.

۴- نکته اساسی دیگری که از انتظار عمومی هم حکایت دارد این است که اصحاب علوم پزشکی می‌بایست هر چه سریع‌تر نسبت به یافتن درمان این ویروس اقدام کنند؛ همان‌گونه که در دهه‌ها و سده‌های پیشین در مورد برخی دیگر از بیماری‌های مسری اقدامات موفق در کارنامه خود به ثبت رسانده‌اند؛ اما اکنون سخن در اینجاست که تکلیف بشر اجتماعی و زندگی مادی و معنوی او تا زمان پیدا شدن داروی درمان بخش آن که می‌تواند از یک ماه تا یک قرن طول بکشد، چگونه باید مدیریت و سپری شود؟ به نظر نمی‌رسد که تعطیل کردن جریان حیات و یا تسلیم کردن خود

به مهاجمی به نام کرونا و اتخاذ موضع انفعال در برابر آن، موضعی قابل دفاع باشد؛ لذا یکی از طرق فعال بودن در مسیر مقابله مؤثر با این ویروس و شرایط حاصل از آن، کنترل و هدایت آن از طریق ایده اعتباریات است، ایده و مدلی که تاکنون در متن زندگی انسان جریان داشته و برای پیشرفت و بهبود زندگی، گریزی هم از آن نیست.

اعتباریات

کلمه "اعتباریات" در فلسفه اسلامی از جمله مشترکات لفظی بوده و در موضعی چند، دارای این معانی مختلف است:

۱- اعتباری در برابر اصالت، مانند آنچه در بحث اصالت وجود یا ماهیت آمده است. اصیل، عبارت است از آنچه دارای منشأ آثار خارجی است و اعتباری هم در مقابل آن عبارت است از آنچه فاقد منشأ اثر خارجی است.

۲- کاربرد دیگر اصطلاح اعتباریات، در بحث انواع معقولات است. اگر مفهومی به نحو مستقیم از ادراکات ظاهری اخذ شود مفهوم حقیقی یا اولی نامیده می‌شود مانند آتش، دود، درخت و غیره و مفهومی که به واسطه مفاهیم اولیه اخذ می‌شود، مفاهیم ثانوی یا اعتباری گفته می‌شود مانند علت و معلول، وجود و ... مثلاً وقتی گفته می‌شود که "علت" مفهوم اعتباری است به این معناست که انسان در آغاز تصویری از آتش و دود خارجی را اخذ می‌کند و سپس وقتی رابطه آن دو را در نظر می‌گیرد مفهوم دومی را از مقایسه آن دو انتزاع می‌کند به نام "علت"، و به همین شکل است سایر مفاهیم ثانویه که در مقابل مفاهیم اولیه و حقیقی، مفاهیم اعتباری نامیده می‌شود.

۳- اعتباری در مقابل "وجود فی نفسه"، مثلاً مفاهیمی مثل مالکیت و زوجیت که وجودشان در ضمن طرفین تحقیق دارد (یعنی مالکیت در ضمن زید و کتاب و زوجیت در ضمن علی و فاطمه) و فاقد وجود مستقل و فی نفسه هستند، به این قبیل امور اضافی، عنوان اعتبار داده شده است؛ اما جوهر که وجودش فی نفسه و مستقل است، دارای عنوان اصیل است.

۴- اعتباریات در مقابل ادراکات حقیقی که اعتباریات مدنظر علامه طباطبایی همین معنی چهارم است. خود ایشان به عنوان مبدع این نظریه، اعتباریات بالمعنی الاخص را بدین صورت تعریف کرده‌اند: «با عوامل احساسی، حد چیزی را به چیز دیگری بدسیم، به منظور ترتیب آثاری که ارتباط با عوامل احساسی خود دارند». (طباطبایی ۱۳۷۴، ج ۲، ص ۱۶۷). این تعریف علامه را به این صورت می‌توان نشان داد: (X اعتبار می‌شود Y): (سیب اعتبار می‌شود خوردنی)، (کنده درخت اعتبار می‌شود نیمکت)، (تکه کاغذ اعتبار می‌شود پول)، همان‌گونه که ملاحظه می‌شود طبق این تعریف، اعتبار، مولود احساسات درونی انسان است و به این معنی است که انسان در ذهن خود، شیئی را که در عالم خارج، مصداق و مفهومی نیست، مصداق آن مفهوم قرار می‌دهد تا به این

وسيله، آثار شیء اول را بر شیء دوم بار کند. (آملی لاریجانی ۱۳۷۰، ص ۲۰۸). خود علامه طباطبایی برای تقریب به ذهن کردن مسئله به اعتبار کردن مفهوم ریاست برای رئیس یک قوم اشاره می‌کند. «در اعتبار ریاست، بزرگ و زمامدار جامعه نسبت به جامعه، همچون نسبت سر به بدن در نظر گرفته می‌شود؛ همان‌طور که سر، امور بدن را تدبیر کرده و اعضای بدن را به آنچه باید انجام دهند راهنمایی می‌کند، این رابطه‌ای که به‌طور حقیقی و تکوینی بین سر و سایر اعضای بدن وجود دارد، میان زمامدار جامعه و سایر افراد اعتبار شده و بر همین اساس، اداره جامعه به آن فرد سپرده می‌شود. این یک مجاز و اعتبار است؛ یعنی کسی که رأس نیست، رأس فرض می‌کنیم تا مشکلاتمان را حل نماییم». (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۲، ص ۲۲۶ و گرامی، ۱۳۷۳، ص ۳۱۶).

یکی از ثمرات مطالب بالا این است که توسل و تمسک انسان به اندیشه‌های اعتباری، وجه دیگری به‌جز وجود نیاز و احتیاجات بشری ندارد و جالب آنکه هرچقدر دامنه نیاز انسان وسیع و گسترده باشد به همان اندازه دایره اعتبارسازی انسان هم گسترده خواهد بود. «ادراکات اعتباری، فرض‌هایی است که ذهن به‌منظور رفع احتیاجات حیاتی، آن‌ها را ساخته و جنبه وضعی و قراردادی و فرضی و اعتباری دارد و با واقع و نفس الامر سروکاری ندارد». (همان ص ۱۳۸). اعتباریات، همان احکام متغیری است که انسان آن‌ها را برای رفع نیازهایش جعل می‌کند مانند ادبیات، حقوق، جامعه‌شناسی، قوانین راهنمایی و رانندگی، زبان، خط که از ضروریات زندگی اجتماعی است و عقلای بشر از قدیم تاکنون برای جلوگیری از هرج‌ومرج و نابسامانی‌ها یا تأمین امنیت و بهزیستی و ایجاد وحدت و زندگی مسالمت‌آمیز وضع کرده‌اند. از آنجایی که این نوع قراردادها، اعتباریات محسوب می‌شود، طبعاً در اختیار انسان است. انسان هرگاه احساس نیاز کند، به وضع آن‌ها اقدام می‌کند و در هر زمان که بخواهد، آن‌ها را باطل می‌کند. لغو قوانین و تصویب قوانین جدید و جایگزین در هر کشور مثال روشنی از اعتباریات محسوب می‌شود.

نکته مهمی که در اندیشه‌های اعتباری وجود دارد و با بحث این نوشته هم ارتباط پیدا می‌کند ملاک صدق و کذب اعتباریات است که علامه طباطبایی آن معیار و ملاک را "لغویت و عدم لغویت" می‌داند. «اعتبار کننده، اعتبار را برای رسیدن به هدف و غایتی می‌سازد و در این راستا، هرچه که او را بیشتر و بهتر به هدفش برساند اعتبار می‌کند، بر اساس معیار عدم لغویت، تنها گزاره‌هایی پذیرفتنی هستند که متناسب و هماهنگ با اهداف در نظر گرفته‌شده باشند، اما گزاره‌هایی که نسبت به اهداف موردنظر بی‌اثر و لغو باشند مردود و ناپذیرفتنی اند». (مطهری، ۱۳۷۸، ص ۲۴۳-۲۴۴).

بر مبنای همین مقیاس است که اگر فرد یا گروهی، چیزی را برای مقاصد خاصی اعتبار کردند، ممکن نیست چیز دیگری را اعتبار کنند که آن‌ها را از رسیدن به آن مقصد دور کند. (طباطبایی،

۱۳۷۴، ج ۲، ص ۱۷۴) مانند اعتبار یک نفر خاص به‌عنوان رئیس یک سازمان و بلافاصله عدم اطاعت از او.

اقسام اعتباریات

اعتباریات بر اساس نظر علامه طباطبایی دارای دو قسم کلی است: ۱- «اعتباریات مقابل مهمیات که آن‌ها را اعتباریات بالمعنی الاعم نیز می‌گوییم؛ ۲- اعتباریاتی که لازمه فعالیت قوای فعاله انسان است و آن‌ها را اعتباریات بمعنی الاخص و اعتباریات عملی می‌نامیم». (طباطبایی، ۱۳۶۴، ص ۳۱۳)؛ همین قسم اخیر یعنی اعتباریات عملی از حیث ثبات و تغییر، به اعتباریات عمومی و خصوصی تقسیم شده است. به اعتقاد علامه، «چون اعتباریات عملی مولود یا طفیلی احساساتی هستند که مناسب قوای فعاله می‌باشند و از جهت ثبات و تغییر و بقاء و زوال تابع آن احساسات درونی‌اند و احساسات نیز دو گونه‌اند: احساسات عمومی لازم نوعیت نوع و تابع ساختمان طبیعی چون اراده و کراهت مطلق و مطلق حب و بغض - و احساسات خصوصی قابل تبدیل و تغییر». (همان). مطابق دیدگاه علامه، از آنجایی که آدمی از سرشت و فطرت انسانی ثابت در طول اعصار و ادوار برخوردار است، لذا اعتباریاتی که به این احساسات ثابت مربوط است نیز در همه دوره‌ها بی‌تغییر خواهد بود مانند اعتبار اجتماع و متابعت علم؛ اما برخی از نیازهای آدمی متغیر است؛ بنابراین اعتبارش نیز متغیر است به‌عنوان مثال، نیاز انسان به تردد و حرکت در زمین در شرایط مختلف به گونه‌های خاص و مختلف تاکنون به ظهور رسیده است؛ در گذشته از اسب و غیره استفاده می‌کرد و برای استفاده از آن نیز چه‌بسا به خلق و جعل قوانین اعتباریات می‌پرداخت اما امروزه این نیاز دائمی انسان با وسایل جدید رفع می‌شود و برای استفاده از این وسایل، قوانین خاص و متغیری را جعل می‌کند مثلاً برای به کارگیری از خودرو، قوانین رانندگی را وضع می‌کند که البته خود این قوانین هم متغیر است چراکه اعتباریات، ذاتی، کلی و ضروری نیستند. (طباطبایی، ۱۳۷۸، ص ۱۱۵) روزگاری انسان برای رفع نیاز خود مجبور شد که به‌صورت پایاپای با انسان‌های دیگر دادوستد انجام دهد، اما بعد از چندی برای آن، اعتبار سکه و پول جعل شد و امروز این اعتبار به شکل‌های مختلف (چک، سفته، کارت عابر بانک، واحدهای پولی، پول مجازی و ...) نمود یافته است و این تولید اعتبار بعد از اعتبار به‌صورت بی‌سابقه همچنان استمرار دارد که این هم نشانه استمرار حیات اجتماعی انسان است. علامه طباطبایی اعتباریات ثابت (عمومی) را بنا بر قوام یا عدم قوامشان به اجتماع، به اعتبارات قبل و بعد از اجتماع تقسیم می‌کند، «ساختن علوم اعتباری معلول اقتضای قوای فعاله طبیعی و تکوینی انسان می‌باشد و پر روشن است که فعالیت این قوا یا پاره‌ای از آن‌ها محدود و بسته به اجتماع نمی‌باشد مثلاً انسان قوای مدرکه و همچنین جهاز تغذی خود را به کار خواهد انداخت، خواه تنها باشد خواه در میان هزار، آری یک دسته از ادراکات اعتباری بی‌فرض اجتماع

صورت‌پذیر نیست مانند افکار مربوط به اجتماع، ازدواج و تربیت اطفال و نظایر آن‌ها و از اینجا نتیجه گرفته می‌شود که اعتباریات با اولین تقسیم به دو قسم منقسم می‌شوند:

۱- اعتباریات پیش از اجتماع؛ ۲- اعتباریات پس از اجتماع. (همان، ص ۳۱۵)؛ بنابراین به اعتقاد علامه طباطبایی برخی از ادراکات ثابت انسان بدون کمک اجتماع و برخی دیگر با کمک اجتماع برای انسان دسترس‌پذیر است. علامه، وجوب، حسن و قبح، انتخاب اخف و اسهل، متابعت از علم، استخدام و اجتماع را مهم‌ترین اعتبارات قبل از اجتماع و ملک، مبادله، کلام، ریاست، امر و نهی، پاداش و جزا، مزد، استخدام و اعتبارات در حالت تساوی افراد را اصلی‌ترین اعتبارات بعد از اجتماع دانسته است.

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود نظام اعتبارسازی انسان از آغاز وجود داشته و در همه موارد حرکت از اعتبارات ساده به سوی جعل اعتبارات پیچیده یک فرایند ثابت و قابل تطبیق بر زندگی انسان است. پیدایش تجارت الکترونیکی، بورس، ظهور فضاهای مجازی، ماهواره و کرونا و ... همه و همه موجب متروک شدن (لغو) اعتبارات پیشین و تولد اعتبارات جانشین شده است، به این معنی که در چند دهه گذشته و در نظام حقوقی کشورها خبری از قوانین (اعتبارات) تجارت اینترنتی، قوانین جاری در بازار بورس، قوانین حاکم بر سایت‌ها و پایگاه‌های اینترنتی و ... در بین نبود، اما اکنون مجموعه نیازهای انسان و ضرورت زندگی و تداوم آن، موجب به وجود آمدن این همه قوانین و ضوابط جدید شده است که اگر این روند اعتبارسازی انسان در مقطعی قطع شود آن وقت امکان زیست اجتماعی انسان هم بالکل منتفی خواهد شد.

امروز برکسی پوشیده نیست که از زمان پیدایش اینترنت، فضاهای مجازی، گوشی‌های هوشمند و ده‌ها امکانات شبیه این‌ها، زندگی پر ابعاد بشری کاملاً متحول شده و تحت تأثیر این چند پدیده نوظهور، انقلابی در همه اضلاع زندگی آدمی به وقوع پیوسته است و دامنه آن‌ها همچنان در حال گسترش و در نوردیدن همه مرزها است. غرض این نوشته توضیح این واضحات و یادآوری این مشهورات نیست بلکه هدف این است که نشان دهد بر اساس آثار و تبعات اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، دینی، علمی و غیره که ویروس کرونا دارد، این پدیده جهانی هم همانند موارد دیگر موجب تحول بنیادین در زندگی بشر شده و حتی بسیار زودتر و گسترده‌تر از آن‌ها مسیر زندگی انسان را تغییر داده است. پیدایش و گسترش اینترنت و ماهواره در طول سال‌ها به وقوع پیوسته درحالی که کووید ۱۹ تنها در چند ماه محدود توانسته نه تنها ظواهر زندگی انسان‌ها را بلکه حتی به لایه‌های زیرین عقاید و حیات بشری رخنه کرده و همه آن‌ها را با خود همراه و تحت تأثیر خود قرار دهد.

اعتباریات و حقیقت

همان‌طور که در تعریف اعتباریات گفته شد و علامه طباطبایی هم بدان توجه داده «اعتبارسازی به کمک وهم و تخیل انسان صورت می‌گیرد». (طباطبایی، ۱۳۶۷، ج ۲، ص ۱۵۶ و ۱۵۷)؛ لذا این سؤال پیدا می‌شود که رابطه آن با حقایق چگونه است؟ و اصولاً انسان چگونه می‌تواند با استفاده از این امور وهمی به حقایق راه پیدا کند؟ از نظر علامه طباطبایی، اعتباریات همواره بین دو امر حقیقی قرار دارند. «واقعیتی که اعتبارات بر اساس آن ساخته شده‌اند و اثرات واقعی که اعتباریات به دنبال دارند». (طباطبایی، ۱۴۲۸، ص ۱۴۱)، در صورتی که اعتباریات دارای آثار خارجی نباشند لغو بوده و از بین می‌روند. (طباطبایی، ۱۳۶۷، ص ۱۶)؛ ادراکات اعتباری بر اساس حقایق ساخته می‌شوند و آثاری واقعی ایجاد می‌کنند که آن آثار، خود بخشی از حقیقت زندگی آدمی است. چه حقایقی باعث می‌شوند انسان به این معانی اعتباری توجه کند؟ علامه طباطبایی پاسخ می‌دهد: «بقای وجود انسان و رسیدن به مقاصد حقیقی مادی و روحی‌اش او را وادار می‌سازد که معانی اعتباری را معتبر شمرده، اعمال خود را بر آن تطبیق نماید و بدین‌وسیله به سعادت خود نائل آید. (طباطبایی، ۱۳۷۵، ج ۸، ص ۶۴). بر اساس مطالب بالا، روشن می‌شود حکمتی که اعتباریات بر اساس آن، فرض و خلق می‌شوند، حکمت حقیقی است و آثاری هم که از آن حاصل می‌شود نیز حقیقی است مثلاً تعدادی از افراد که حقیقتاً در عالم خارج حضور داشته و مشغول زندگی هستند، اراده کرده و سازمانی را تشکیل می‌دهند (اعتبار سازمان) و بعد هم یک نفر به‌عنوان رأس آن شکل جعل و گمارده می‌شود؛ همین ریاست که امری اعتباری است، اقدام به صدور بخشنامه‌ها، تشویق‌ها و تنبیه‌ها می‌کند و موجب ظهور آثار متعدد خارجی مرتبط با زندگی انسان می‌شود مانند تخصیص حقوق برای کارمندان و خرید خانه و اثاث منزل توسط آن‌ها که رفاه و بهبود زندگی آن اشخاص را فراهم می‌کند. با تأمل در این مثال، روشن می‌شود که "ریاست" به‌عنوان یک امر اعتباری محفوف به دو امر حقیقی است: انسان‌ها و خرید وسایل واقعی زندگی. مثال دیگر که در این زمینه می‌توان به آن اشاره کرد "کلام و سخن" است (اعتبار زبان). طبق نظر علامه طباطبایی، انسان بر اساس اصل استخدام است که وارد زندگی اجتماعی می‌شود و شروع این نحوه از زیستن، با استفاده از زبان، امکان‌پذیر می‌شود تا در زمینه رفع نیازهایش در مسیر تفهیم و تفهم، علاوه از اشاره و اصوات، از الفاظ و لغات نیز بهره بگیرد.

"کلام و سخن" از جمله پیچیده‌ترین توانایی‌های انسان است که او را قادر می‌سازد تا بسیار فراتر از دلالت عقلی و طبیعی، اصوات و الفاظی را برای دلالت بر معانی مختلف اعتبار نماید (دلالت وضعی). علت اساسی توسل به زبان، از یک‌طرف، وجود نیازهای واقعی در زندگی اجتماعی انسان است و از طرف دیگر، کارکردهای مختلف زبان، باعث حدوث آثار عینی و حقیقی در راستای رفع احتیاجات و تحقق سعادت دنیوی و اخروی او می‌شود مثل تحولی که برخی از معلمان و رهبران

در یک فرد یا در یک جمع ایجاد می‌کنند و یا توصیه‌هایی که متولیان نظام سلامت جامعه در جهت تأمین سلامت همگان می‌کنند و موجب تغییر رفتار مردم همانند استفاده از ماسک و رعایت فاصله‌گذاری‌های اجتماعی و غیره می‌شوند. در این مثال هم مشاهده می‌شود که اعتباری به نام زبان، هم از حیث خاستگاه و هم از جهت آثار و نتایج، دارای ارتباط عمیق با امور حقیقی است.

اعتباریات و نیازمندی انسان

به وجود آمدن اندیشه‌های اعتباری، معلول نیازمندی انسان است؛ اگر انسان نیازمند نبود و یا آن احتیاجات را احساس نمی‌کرد و یا اراده‌ای برای برطرف کردن آن‌ها نداشت، اصلاً اعتبار یا اعتباریاتی را هم خلق نمی‌کرد؛ الآن، جامعه بشری در شرایط کرونا در یکی از مقاطع بسیار فوق‌العاده حساسی به سر می‌برد، شرایطی که اصلاً قابل‌مقایسه با هیچ‌یک از تحولات پیش از کرونا نیست؛ اکنون سؤال در این است که آیا اندیشه‌های اعتباری، توان توجیه و تحلیل این تحولات را دارد؟ اگر احساس می‌شود که زندگی اجتماعی و استمرار آن بدون زبان، مالکیت، زوجیت، ریاست و... امکان‌پذیر نیست و لذا به‌حق و به‌هنگام، اقدام به جعل آن‌ها شده است؛ آیا الآن هم نیازهای جدید به وجود آمده است؟ و اگر آمده است، برای رفع آن‌ها چه راهی باید اندیشید و چه طرحی باید در انداخت؟ و کدامین مفاهیم اعتباری، توان نظم‌بخشی به این تحولات نوین را دارند؟ به‌عنوان مثال با توجه به این که استمرار حیات آدمی بالضروره نیازمند ماده‌ای به نام آب است، انسان «باید آب خورد» را اعتبار می‌کند یا با توجه به اینکه عنصر امنیت و آرامش از جمله ضروریات زندگی اجتماعی انسان محسوب می‌شود، نسبت به وضع (اعتبار) قوانین مختلف از قبیل قوانین نشریات، شهرداری‌ها، احزاب، انتخابات و مثال‌هایی از این دست که در زندگی ما به وفور یافت می‌شوند اهتمام می‌کند.

آیا اکنون تحت تأثیر کرونا نیازهای جدیدی به وجود آمده است یا نه؟ به نظر می‌رسد اثبات حدوث نیازهای نوین، محتاج برهان و اثبات نباشد و متحول شدن جسم و روح انسان، ظاهر و باطن حیات، فرهنگ و حتی باورهای آدمی کاملاً روشن و بی‌نیاز از اقامه برهان است.

اکنون به چند مورد از فهرست نیازهای به وجود آمده از قبیل کرونا اشاره می‌شود:

۱- ضرورت بازنگری در انواع ارتباطات اجتناب‌ناپذیر انسان، یعنی ارتباط انسان با خدا، خلق، خود و طبیعت.

۲- ضرورت تدوین و به وجود آوردن قوانین و احکام نوین در پی به وجود آمدن دو جهان متمایز عصر کرونا و دوره پساکرونا در مقایسه با ایام قبل از کرونا.

۳- ضرورت تعیین تکلیف خود در برابر جبر جدید: جبر کرونایی در برابر جبرهای تاریخی، تکنولوژی، اجتماعی و دینی.

۴- زندگی قبل از کرونا با احکام، قوانین و فرهنگ‌های مختلف عجین شده بود و اکنون با غلبه محسوس کرونا بر آن زندگی مملو از اعتباریات، مفاهیم اعتباری جدیدی توسط افراد و یا عقلای جامعه به وجود آمده و از این به بعد هم باید منتظر ظهور مفاهیم اعتباری دیگری باشیم؛ (خلق مجاز در مجاز).

۵- ظهور سبک زندگی کاملاً جدید با ویژگی‌های متمایز مانند روش آموزش‌های گسترده مجازی، صلح ارحام با سبک و شیوه‌های نو، تجارت با مدل‌های جدید، برگزاری مراسمات مختلف به گونه‌هایی که تاکنون مسبوق به سابقه نیست.

حدوث این شرایط جدید از یک سو و ضرورت استمرار حیات از سوی دیگر، افراد جامعه مخصوصاً عقلای قوم را به انواع تقلاها فرا می‌خواند که یکی از مهم‌ترین آن‌ها، تلاش در جهت تأسیس مفاهیم، ادبیات، قواعد و روش‌های اعتباری جدید و متناسب با شرایط و نحوه زیست در شرایط کرونا است.

۶- این مفاهیم اعتباری جدید است که هم نحوه مواجهه انسان را با بحران حاضر نشان می‌دهد و مهم‌تر از آن، همه نتایج مختلف و محتمل (توفیق، توقف و یا عدم توفیق) جامعه در مقابله با بحران، مرهون مفاهیم اعتباری است که خلق می‌شوند؛ اهمیت این نکته، بیشتر از هر جای دیگر، در اعتباریات بعدالاجتماع کاملاً مشهود است، اعتباریاتی که پیچیده‌ترین اعتباریات بوده و حاصل تفکر و پذیرش جمعی است به‌عنوان مثال اگر به کتاب پر حجم تاریخ زندگی انسان‌ها نظری گذرا انداخته شود، مشاهده می‌شود که معمولاً حیات بشری در اغلب ادوار گذشته، با انواع بحران‌ها مقرون بوده است اما نتیجه حاصله از زندگی توأم با بحران در همه جوامع یکسان نبوده است؛ جوامعی را می‌توان مثال آورد که تحت تأثیر یک بحران خاص دچار انحطاط و انقراض شده‌اند و در مقابل ملت‌هایی هم وجود دارند که فی‌المثل بعد از جنگ جهانی به خود آمده و پیشرفت و ترقی را سرنوشت خود ساخته‌اند. البته این انحطاط و پیشرفت جوامع در گذشته و حتی در حال حاضر تحت تأثیر عوامل مختلف است نه یک عامل واحد که یکی از عوامل دخیل در حصول آن پیامدها، به نحوه کارکرد عقلا جوامع در ساخت زبان خاص و مفهوم‌پردازی در برابر واقعیات پدیداری (مثل کرونا) وابسته است.

در اینجا نکته مهم دیگری وجود دارد که توجه به آن حائز اهمیت فراوان است و آن اینکه؛ مفاهیم اعتباری بیش از آنکه به دنبال معنادار و یا معنا بخشیدن به خود حوادث ناگوار باشد، به دنبال تبیین آثار و پیامدهای آن و هدایت انسان در انتخاب نحوه مواجهه عقلانی با رخدادهایی از جنس بحران است و همین نحوه مواجهه، نیازمند تولید مفاهیم اعتباری است که البته هیچ‌گونه ضمانتی هم مبنی بر آفریدن مفاهیمی که، تأمین‌کننده زندگی مورد انتظار باشد وجود ندارد به

همین جهت است که اهمیت زندگی و آن هم حیات مطلوب، شدیداً محتاج ورود عقلا و نقش آفرینی آن‌ها در این شرایط ویژه است که در غیر این صورت شاهد تولید اعتباریاتی خواهیم بود که موجب ظهور رفتارها و ناهنجاری‌های مختلف خواهد شد که از هم‌اکنون تحت عنوان شرایط پسا کرونا با اظهار نگرانی از آن‌ها به‌عنوان یکی از نقاط عطف تاریخ یاد می‌شود. مقایسه دو ردیف مثال زیر شاهدی بر این واقعیت است:

۱- فعالیت پویش‌های متعدد با مضامین رزمایش کمک مؤمنانه در فضاهای مجازی، راه‌اندازی انواع هشتك‌هایی که وظیفه آن‌ها انعکاس عملکرد مدافعان سلامت، مشاوره مشاوران و سخنرانی سخنوران است، اجلاس‌ها و همایش‌های مجازی، دولت الکترونیک، زندگی الکترونیک، شعار کرونا را شکست خواهیم داد، برای سلامتی تو من ماسک می‌زنم و... که پیام همه این‌ها امید و نگاه مثبت به زندگی و آینده است.

۲- نجات خود، نفی دیگری، تاج مرگ بر سر انسان، فردیت و گریز از تجمع (بیگانه از دیگری)، اضطراب، ترس، ناامیدی، فرار از حقیقت به مجاز، جبر کرونایی، رویکرد تقدیرگرایانه و ... که همه این‌ها سرانجامی به‌جز دلهره و یاس در پی ندارند.

معتبر در انواع اعتباریات

علت اینکه در این نوشته مکرراً بر نقش آفرینی عقلا در شرایط کرونا - و هر شرایط مشابه دیگر- تأکید شده مسئله مهم اعتبار کننده است؛ علامه طباطبایی در اعتباریات غیراجتماعی (عمومی و فردی)، آن را خود فرد می‌داند که بر اساس نیاز شخصی خود دست به اعتبار می‌زند مانند وجوب، حسن و قبح و استخدام؛ اما در اعتباریات اجتماعی، چه قبل از اجتماع و چه بعد از اجتماع، اعتبار کنندگان اصلی را، عقلایی می‌داند که فطرت مشترک دارند و منظور از عقلا هم کسانی هستند که با طبع خود و با فطرت مشترک به دنبال نفع و خیر هستند و از شر و مضرات فرار می‌کنند و بر اساس نیازهای خود زندگی دست به اعتبار می‌زنند مانند ملک، ریاست، امر و نهی. «العقلاء یعنی به هم المجتمعین بالفطره يتحركون نحو الخير و النافع بالطبع و يهربون عن الشر و الضار بالطبع، لكنهم يفعلون ذلك بالرويه، فالعقلاء يبنون على ما يحتاج اليه التعيش حملا، اى يعملون على وفقه و الحجه فى باب العمل مالا يتخطا العمل، فما بنو عليه حجه عليهم فهو حجه بالذات». (طباطبایی، ۱۴۲۸، ص ۳۵۱)

در هستی‌شناسی ویژه ادراکات اعتباری که مربوط به هر حادثه‌ای شبیه کرونا باشد، این موارد قابل توجه است:

۱- عامل پیدایش اعتباریات "نیاز" است؛ ۲- فاعل طبیعی در برابر یک مانع، دست به اعتبار می‌زند؛ ۳- غرض از جعل اعتباریات، برای بهبود زندگی و رفع احتیاجات حیاتی اعم از زندگی

فردی و اجتماعی است؛ ۴- هر چیزی که در طریق کمال انسان مؤثر باشد، آن را استخدام می‌کند؛ (طباطبایی، ۱۳۷۵، ص ۱۷۵)؛ ۵- زندگی اجتماعی، وابسته به نظام اعتبار سازی انسان است. (همان، ج ۲، ص ۱۹۸-۱۹۷)؛ ۶- اعتباریات، واسطه حرکت از طبع اولیه (کمال اول) به طبع ثانویه (کمال ثانویه) است. (طباطبایی، ۱۳۶۷، ص ۱۷۹)؛ ۷- مفاهیم اعتباری از طریق عاریه گرفتن و استعاره از امور حقیقی گرفته می‌شود. (مصباح یزدی، ۱۳۸۶، ج ۲، ص ۱۳۸).

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

نتایجی که می‌توان از مجموع مطالب ذکر شده به دست آورد از این قرار است:

- ۱- پدیده‌ای به نام کرونا اگرچه یک پدیده جدید محسوب می‌شود ولیکن می‌توان آن‌ها یکی از حلقه‌های زنجیره بحران‌های مختلفی دانست که در تاریخ به وقوع پیوسته است.
- ۲- به‌رغم تلفات نه‌چندان زیاد کرونا در مقایسه با خیلی از بحران‌های گذشته، اما اضطراب و ترس از آن مانند شیوع خود کرونا یک واکنش جهانی شده و قابل قیاس با موارد مشابه پیشین نیست که به نظر می‌رسد حصول یک نوع پیوستگی در جهان و شدت زائدالوصف ارتباطات لحظه‌ای، در ظهور آن دخیل باشد.
- ۳- اتفاقاتی از جنس بحران، به جهت نقشی که در حیات و سرنوشت اغلب انسان‌ها (و شاید همه انسان‌ها) دارد همواره از سوی دانشمندان و از جمله فیلسوفان، مغفول واقع نشده و مورد مطالعه و تحقیق قرار گرفته و در تبیین و توجیه و همین‌طور در ارائه راهکارهای نظری و عملی، نظرانی ارائه و آثاری خلق شده است که در لابه‌لای متون فلسفی و کلامی به صورت مختلف آمده است؛ یکی از مباحثی که می‌توان از ظرفیت آن در ارائه طریق‌هایی از کرونا بهره‌جست نظریه ابداعی علامه طباطبایی با نام اندیشه‌های اعتباری است.
- ۴- بر اساس این نظریه، می‌توان حتی با حضور کرونا اقدام به خلق اندیشه‌های اعتباری (واژه‌ها، اصطلاحات، روش‌ها، قواعد و ...) کرد و همراهی آن را با حیات انسان به نحو معقول، مقبول ساخت.
- ۵- نظریه اعتباریات در اصل به‌عنوان راه‌حلی برای بیان چگونگی تغییر و تحول در برخی از ادراکات انسان طراحی شد اما بعدها به جهت قابلیت‌هایی که در همه عرصه‌های مربوط به علوم و زندگی انسان دارد در نوشته‌های خود علامه و دیگران دامنه گسترده‌ای یافت لذا می‌توان از این ایده در مسئله تغییرات حاصله در زندگی و سبک آن نیز مدد جست و با الهام از آن، اقدام به جعل سبک‌های نوین در راستای استمرار و بهبود زندگی نمود.

۶- عامل اساسی در این حیطة، عقلا و اندیشمندان جوامع هستند که با توجه به طبیعت بشر و بر اساس شناخت نوع فرهنگ هر منطقه می‌توانند قواعد، روش‌ها و ادبیات متناسب با شرایط کرونا را جعل و به جامعه ارائه دهند؛ مقبولیت این اعتباریات وابسته به این شرط و رعایت شرط عدم لغویت است.

References

- Amoli Larijani, Sadeq (1991), *Religious Knowledge*, Tehran: Center for Translation and Publication of Book. (in Persian)
- Coplestone, Fredrick Charles (2007) *A History of Philosophy: From Bentham to Russell*, trans. Baha Al Din Khoramshahi, Tehran: Elmi va Farhangi Press. (in Persian)
- Esfarayeni Neyshaburi, Fakhr Al Din (2004) *A Commentary of Ibn Sina's Kitab AlNjaj*, edited and Annotated by Hamed Najj Esfahani, Tehran: Tehran University Press. (in Persian)
- Farabi, Abu Nasr (2008) *Philosophical Essays of Farabi*, trans. Saeed Rahimian, Tehran: Elmi va Farhangi Press. (in Persian)
- Gerami, Mohammad Ali (1994) *Philosophy*, Qom, Center for Publication of Islamic Propagation Office. (in Persian)
- Hassanzadeh Amoli, Hassan (2015) *Uyun Masael Al Nafs*, Tabriz: Parvaneh Press. (in Persian)
- Ibn Kamooneh, Ezz Al Dawlah, Saeed Ibn Mansoor (2008) *A Commentary of Tahwibaat*, edited by Najaf Qoli Habibi, Tehran: Office of Written Heritage Press. (in Persian)
- Ibn Sina, Hossein Ibn Ali (1983) *Theology of Shifa*, Qom: Library of Ayatollah Najafi Maraashi. (in Persian)
- Ibn Sina, Hossein Ibn Ali (1996) *Isyarat va Tanbihat*, trans. Hassan Malekshahi, Tehran: Soroush Press. (in Persian)
- Ibrahimi Dinani, Gholam Hossein (2009) *Nasir Al Din Tusi: A Philosopher of Dialogue*, Tehran: Hermes Press. (in Persian)
- Iqbal Lahori, Mohammad (1998) *Reconstruction of Religious Thought in Islam*, trans. Ahmad Aram, Tehran: Sahami Enteshar Press. (in Persian)
- Jaspers, Karl (2011) *My Philosophical Biography*, trans. Ezzatollah Fooladvand, Tehran: Hermes Press. (in Persian)
- Mesbah Yazdi, Mohammad Taqi (2007) *Philosophical Teachings*, Tehran: Organization for Islamic Propagation. (in Persian)

- Motahari, Mortiza (1999) *A Criticism of Marxism*, Tehran: Sadra. (in Persian)
- Mulla Sadra, Mohammad Ibn Ibrahim (1990) *Four Journeys (Asfar Arbaa)*, Beirut: Dar Ehya Al Turath Al Arabi. (in Persian)
- Peterson, Michael et al (1998) *Reason and Religious Belief*, trans. Ahmad Naraqi and Ibrahim Soltani, Second Edition, Tehran: Tarhe No. (in Persian)
- Plato (2007) *Collected Works of Plato*, trans. Mohammad Hassan Lotfi and Reza Kaviani, Tehran: Kharazmi Press. (in Persian)
- Sohrewardi, Yahya Ibn Habash (2006) *Al Mashare va Al Mutaribat*, translated and annotated by Sadr Al Din Taheri, Tehran: Islamic Parliament. (in Persian)
- Tabatabaei, Mohammad Hossein (1995) *Principles of Philosophy and Method of Realism*, Tehran: Sadra. (in Persian)
- Tabatabaei, Mohammad Hossein (2008) *Seven Essays*, Qom: Al Rabei Press. (in Persian)

